Helene Sjunnesson

Ösjöfors och handpappersbrukens landskap

ATT PAPPER GÖRS av trämassa och framställs på pappersbrukens jättemaskiner i en kontinuerlig process, där det blir till stora rullar är väl för oss en självklarhet. Men för 180 år sedan formades allt papper i Sverige för hand, ett ark i taget, och råvaran var lump, utslitet tyg av linne, bomull och ylle. På 1830-talet installerades de första pappersmaskinerna på några av de största pappersbruken, först vid Klippan, landets då största bruk, år 1832. Några år senare köpte ägarna till Lessebo, Holmen och Grycksbo in liknande pappersmaskiner från England. Nu kunde papper göras snabbt, i större skala och i »långa banor«.

Länge hade experiment gjorts i flera länder för att finna ett ersättningsmaterial för lumpen, som alltmer blivit en bristvara och därmed också en flaskhals i produktionen. Det kom att dröja till 1800-talets andra hälft innan metoder att göra papper av trämassa utarbetats. I Sverige och andra skogrika länder växte den nya, på skog baserade massa- och pappersindustrin snabbt upp och utvecklades till en betydande näringsgren och exportindustri. Det var en omvälvande förändring, som alltså inte bara innebar mekanisering och stordrift utan också byte av råvara från textil till trä. De små handpappersbruken med lump som råvara fick allt svårare att klara sig och lades ner ett efter ett. Men samtidigt grundades också nya handpappersbruk under 1800-talets andra hälft. De var inriktade på speciella eller grövre papperssorter, mestadels för en lokal marknad.

Fastän de blev allt färre fanns handpappersbruk kvar i drift in på 1900-talet, och vid en del pappersbruk fortsattes tillverkningen av handgjort papper vid sidan av den maskinella framställningen. Ett av dem var Lessebo, som 2014 är det enda handpappersbruket i Norden som drivs kommersiellt.

ÖSJÖFORS – ETT AV 140 HANDPAPPERSBRUK SOM FUNNITS I SVERIGE

Mellan 1565 och 1890 grundades 140 handpappersbruk inom Sveriges nuvarande gränser. Ösjöfors som anlades vid 1770-talets slut kom att bli ett av dem som var i igång längst, vid sidan av de nya stora processindustrierna. Det lilla familjeägda pappersbruket nordväst om

◄ Karta över kända handpappersbruk i södra Sverige. Ur Molae Chartariae Suecanae 1. 1923.

Vimmerby var ett av flera små pappersbruk på landsbygden i sydöstra och södra Sverige som tillkom mellan 1750 och 1850. Flera av dem blev kortlivade, men Ösjöfors var i drift i 145 år – från 1781 till 1926.

PAPPERSMAKERIETS FRAMVÄXT I SVERIGE INTILL MITTEN AV 1800-TALET

På 1300-talet började papper användas i Sverige, som ersättning för det dyrbara pergamentet. Allt papper var då importerat, och det kom att dröja mer än 200 år innan papperstillverkning kom igång här, i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Initiativtagare var, som i övriga Europa, rikets mäktigaste män – kungar, biskopar, affärs- och ämbetsmän. De behövde skriv- och tryckpapper för lagar och förordningar, till bibeln, läroböcker, bokföring och korrespondens – ja för förvaltning, administration och utbildning över huvud taget. Etableringen av tryckerier och pappersbruk gick ofta hand i hand.

Gustav Vasa hade planer på papperstillverkning, men det blev Erik XIV, som 1565 lät anlägga det första pappersbruket inom Sveriges dåvarande gränser. Det låg vid Norrström i Stockholm, men blev kortlivat och var nedlagt före 1578. Lite senare, 1612, lät Gustav II Adolf anlägga ett kungligt pappersbruk i Uppsala, som var igång fram till 1702, då det förstördes av en brand. Då fanns tio pappersbruk inom nuvarande Sveriges gränser; alla utom Östanå i Hälsingland var belägna i södra Sverige – i städer, vid bruk eller andra tätbebyggda områden.

De första papperskvarnarna, som de kallades, byggdes och inrättades av inkallade tyska och holländska pappersmakare, som ansågs skickligast i Europa. De drev dem sedan som arrendatorer och lärde upp svenskar i konsten att göra papper.

Medan de tidiga pappersbruken låg i städer och tätorter, där både utsikterna att få tag i lump och att avsätta papperet var bäst, hade förutsättningarna för att starta och driva mindre pappersbruk på landsbygden underlättats under 1700-talets senare del. Efterfrågan på papper steg i takt med att befolkningen ökade och samhället började industrialiseras. Papper användes inte bara som skriv- och tryckmaterial, utan inom en mängd olika områden, bland annat som omslagspapper för olika ändamål.

Vid den här tiden var papperstillverkningen i Sverige väletablerad; det fanns kunniga svenska pappersmakare och alltfler pappersbruk anlades. År 1750 fanns 30 pappersbruk inom Sveriges nuvarande gränser. Under de följande femtio åren tillkom 34 nya pappersbruk, medan andra lades ner. År 1800 hade antalet ökat till 53 och 1830 fanns 90 pappersbruk i landet.

Många av de bruk som tillkom under perioden 1750–1850 var i likhet med Ösjöfors små pappersbruk, anlagda av gårdsägare, på vars ägor det fanns ett vattenfall som kunde utnyttjas som drivkraft och fabrikationsvatten. Papperstillverkning var och är ett »vattenarbete«. Mälden, massablandningen, består av uppemot 99 % vatten och 1 % fibrer. Det var inte ovanligt att bruken stod stilla periodvis på grund av brist på vatten eller lump, och då fick de anställda hjälpa till med lantbruket eller annat som behövde göras på gårdarna.

Papperstillverkningens traditionella huvudmoment. I förgrunden ett vattenhjulsdrivet stampverk med lumpknyten, som ska sönderdelas och bli till pappersmassa. En mästare formar arken vid kypen och en gesäll pressar en post papper. Ovanför pappersmakarna hänger arken på tork och t v ligger förpackat papper, som sedan fraktas iväg med häst. Ur Georg Andreas Böckler, Teatrum Machinarum Novum. 1661. ►

A
B
C
D
D
D
E
E
E
F
G

var mästare vid ett bruk en tid och senare anställd som gesäll vid ett annat. Så spreds pappersmakarkonsten från bruk till bruk. Själva pappersframställningen var förbehållen pojkar och män, medan flickor och kvinnor arbetade med för- och efterbearbetning. Pappersmakeriet gick ofta i arv från far till son och efterhand uppstod verkliga pappersmakarsläkter.

LARS DRISTIG, ÖSJÖFORS GRUNDARE

Den »avskedade trumslagaren« och bonden Lars Dristig bodde i början av 1770-talet med sin familj på gården Norrhult i Rumskulla socken. På ägorna fanns Stångåns källflöden, som där bildade ett fall vid utflödet till den lilla Ödesjön. Där låg en mjölkvarn och en bostad för mjölnaren, men vattenkraften kunde räcka till för att också driva något annat verk, och Lars Dristig ansökte och fick den 10 juni 1777 privilegium på att anlägga ett pappersbruk vid fallet. Bruket fick namnet Ödesjöfors, senare Ösjöfors.

Varför valde Lars Dristig att satsa på ett pappersbruk och hur fick han kunskap om hur det skulle byggas och utrustas? Här kan bara spekuleras om det.

Lars Dristig var född 1727 i Svinhults socken, som gränsar till Rumskulla i nordväst. Båda socknarna hörde då till Östergötlands län. Hans far var soldaten, rusthållaren Lars Lundberg, och hans mor Elisabeth Larsdotter kom från Västra Ryd. Sonen Lars Larsson utbildades till soldat, blev trumslagare och Dristig blev hans soldatnamn. En trumslagare var en militärmusiker som ingick i krigsorganisationen. Kanske deltog Lars Dristig i det så kallade Pommerska kriget, som 1757–1762 var en del av sjuårskriget? Han var mån om sin titel trumslagare, att han var avskedad kan ha berott på att han blivit skadad. Han var gift med den 12 år äldre Maria Svensdotter, som var född i Rumskulla 1715. De var bosatta i Rumskulla, först i Österhult och från 1772 på hemmanet Norrhult, som Dristig blev ägare till genom hustrun Maria, som varit gift två gånger tidigare. Paret fick fyra barn mellan 1749 och 1759 – Maria, Samuel, Peter och Johannes.

Lars Dristig var 50 år när han fick tillstånd att bygga pappersbruket, som blev det sjunde i ordningen i nuvarande Kalmar län (länsgränserna mellan Östergötlands och Kalmar län ändrades i början av 1970-talet). De sex tidigare anlagda bruken hade privilegierats mellan 1731 och 1775 – Skruvshult 1731, Totebo 1749, Helgerum/Gölpa 1756, Strömsrum på 1760-talet, Skorpetorp 1770 och Bankeberg 1775. Alla utom Helgerum hade grundats av militärer, något som inte var ovanligt. Under perioden 1720–1820 tillkom 14 pappersbruk på initiativ av militärer.

Lars Dristig var den första bonden i Sverige som anlade ett pappersbruk. Men han hade ju också ett militärt förflutet. Gissningsvis hade han fått idén till papperstillverkning under sin tid som trumslagare. De två följande pappersbruken som hade bönder som initiativtagare, var Kvill i Jönköpings län anlagt, 1779, två år efter Ösjöfors och Fröåsa i Virserum, Kalmar län, som grundades av två hemmansägare 1802.

Lars Dristigs tanke med pappersbruket var säkerligen också att de två yngre sönerna skulle ta över det och på så vis försörja sig. Enligt tradition skulle ju själva gården gå i arv till äldste sonen.

PAPPERSBRUKET BYGGS OCH KOMMER IGÅNG

När och hur anläggandet gick till är inte klart. Men troligt är att den som stod för det var brukets första pappersmästare Petter Widerström (f 1744), som rekryterades från Totebo, där han var gesäll åren innan. Han var skriven vid Ösjöfors 1782. Året därpå avlöstes han av en arbetskamrat från Totebo, Zackarias Lönnberg. Under de kommande åren växlar ideligen mästare och gesäller.

Pappersbruket byggdes intill Stångån, strax uppströms mjölkvarnen. Så placerades pappersbruken vanligtvis vid vattenfall, där det låg andra vattendrivna verk. Det var av stor vikt att vattnet var rent, ofärgat och klart för att göra vitt papper. I synnerhet gällde det innan nya kemiska blekningsmetoder började användas från det tidiga 1800-talet. Liksom vid flertalet pappersbruk på landsbygden vid den här tiden var bruksbyggnaden i Ösjöfors timrad. Måtten var omkring 10 x 15 meter, ungefär samma storlek som vid andra småbruk. Det bevarade Fröåsa, som har flyttats till Virserums hembygdspark, ger en uppfattning om hur ett handpappersbruk av minsta storleken kunde se ut. Ösjöfors var något större. Bottenvåningen var inredd för pappersframställningen och övervåningen var »torkvind«, där pappersarken hängdes upp för att torka. Byggnaden skiljde sig inte så mycket från mjölkvarnen, vilket var det vanliga – också den timrad. Vattnet från fallet leddes i en gemensam träränna till pappersbruket och kvarnen. Vattenhjulet utanpå pappersbruket drev den enda maskinen, »valsverket« eller »holländaren«, där den rensade och hackade lumpen blandades med vatten och maldes till massa. Holländaren var, som namnet antyder, en holländsk innovation. Jämfört med de stora stampverk, som dittills använts förenklade den massaberedningen betydligt, och från mitten av 1700-talet började valsverk införas i Sverige. Sannolikt underlättade holländaren anläggandet av pappersbruk genom att den kunde drivas av ett mindre vattenfall än ett stampverk, som var stort och tungt. Dessutom var det inte lika kostsamt att bygga ett valsverk; det var mindre och materialet var billigare, furu istället för ek som i stampverken. Och för att avverka en ek krävdes länge kungligt tillstånd.

Förutom valsverket utgjordes huvudutrustningen vid Ösjöfors av en »kyp« eller »bytta«, det kar där papperet formades, en »kopparbläst« som värmde upp mälden i kypen och en papperspress, som drogs för hand med hjälp ett spel. Detta var standardutrustningen vid ett pappersbruk av minsta storleken i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Vid kypen arbetade ett lag på tre man – mästaren/formaren, gesällen/guskaren och lärlingen/läggpojken. Det viktigaste redskapet var pappersformen, en träram med silduk av metall, som mästaren formade papperet med. De formar som användes för skriv- och tryckpapper försågs med påsydda figurer i metalltråd med olika motiv samt pappersbrukets och ofta även pappersmästares namn eller initialer. De bildade så kallade vattenmärken i pappersarken, som fungerade som en sorts varumärke. Ibland hade pappersmakarna själva bundit eller vävt formarna, och de som var deras egna tog de med sig och kompletterade när de flyttade från bruk till bruk.

Ösjöfors låg mycket ensligt i skogen, och Lars Dristig byggde därför en väg till byn Norrhult.

I Ösjöfors som vid många andra handpappersbruk på landsbygden kombinerades papperstillverkning med andra vattendrivna verk och jordbruk. Här syns pappersbruket i förgrunden. Bakom det skymtar mjölkvarnen och längre bort smedja och snickarverkstad. T v om pappersbruket syns en del av vattenrännan. I förgrunden »bruksvägen« till Norrhult som brukets grundare Lars Dristig lät anlägga. Foto: Torsten Althin,1926/Tekniska museets bildarkiv.

På 1780-talet lät han uppföra ett bostadshus vid pappersbruket. Enligt en brandförsäkring från år 1794 var det en timmerbyggnad i två våningar med brutet tak försett med bräder. Bottenvåningen inrymde två större och tre mindre rum samt kök och övervåningen fem rum, två större och tre mindre. Här kom pappersmästare, bruksägare och arrendatorer med familjer och gesäller att vara bosatta så länge bruket var i drift. Den ståtliga mangårdsbyggnaden finns ännu kvar och har inte förändrats nämnvärt genom åren.

Lars Dristig blev med tiden välbeställd och kallade sig brukspatron. Han ägnade sig inte själv åt pappersbruket utan överlät det till sönerna Samuel och Johannes. (Mellansonen Peter var den enda som var intresserad av jordbruk). Men de sista åren av sitt liv bodde han med sin hustru i mangårdsbyggnaden tillsammans med sonen Samuel. Lars Dristig dog år 1800 och hustrun Maria tre år senare. Deras och sonen Samuels gravsten finns i Rumskulla kyrkas kor.

ÖSJÖFORS UNDER FAMILJEN DRISTIGS TID. ETT LIVLIGT BRUK OCH EN »UTBILDNINGSPLATS«

År 1784 var två pappersmästare, en gesäll, två »lärgossar«, tre lumpsamlare och tre drängar skrivna vid Ösjöfors pappersbruk. Även Lars Dristig var då skriven där. Säkerligen arbetade också hustrur och döttrar med att rensa och sortera lump och papper och hänga upp arken till tork, liksom vid andra bruk.

Bröderna Samuel och Johannes Dristig lärdes upp till pappersmakare och gick den långa vägen från lärling till mästare. Johannes förefaller ha varit den som hade bäst handlag. Han var av och till sedan pappersmästare vid bruket, men han arbetade också vid andra närbelägna bruk, som Totebo. Samuel blev brukets ägare 1784 och var det fram till sin död 1840. Han drev både pappersbruket och jordbruket, en kombination som kom att bli vanlig vid de små familjeägda pappersbruken, särskilt i Småland.

Produktionen av papper i Ösjöfors var som vid de flesta bruk blandad, fördelad på skriv-, tryck- och karduspapper (omslagspapper). De äldsta kända tillverkningsuppgifterna är från 1802. Då framställdes 700 ris. En liten del var »bästa« sortens skrivpapper, i övrigt kardus och 400 ris »makulatur«. Ris var den måttenhet som användes vid pappersbruken. Ett ris skriv- eller tryckpapper utgjordes av 400–500 ark och kunde väga runt 3 ton. Papperet såldes sannolikt mest i trakten och lumpen samlades också från omgivningarna.

Även om Ösjöfors var ett litet handpappersbruk var det betydelsefullt under familjen Dristigs tid som ägare. Inte så mycket för det tillverkade papperet som för att det då var en »plantskola« för pappersmakare i regionen. Det lilla ensligt belägna bruket var en livlig plats, där mästare och gesäller växlade ideligen och tidvis var bruket utarrenderat till pappersmästare. År 1809 var 25 personer mantalsskrivna vid bruket. Personalutbytet mellan bruken i trakten, som Totebo, Bankeberg, Kvill och Ösjöfors var intensivt. Erfarenheterna från Ösjöfors blev också incitament för pappersmakare att starta egna pappersbruk i närheten. Fram till 1850 hade omkring 90 gesäller arbetat vid Ösjöfors. Av dem blev minst 25 mästare och »fabrikörer« vid Ösjöfors eller andra pappersbruk.

Ösjöfors med pappersmakarebostaden i mitten, pappersbruket t h och magasin och ladugård nederst t v. Ungefär så här såg många av handpappersbruken på landsbygden i södra Sverige ut. Flygfoto utan årtal, gissningsvis från tiden 1950–1970. Foto: Tekniska museets bildarkiv.

Minst fyra av de pappersmakare som arbetat vid Ösjöfors anlade till och med egna pappersbruk i närheten av Ösjöfors, tre i nuvarande Östergötlands län och ett i Kalmar län. Först var Lars Blomberg, pappersmästare vid Ösjöfors 1796. Han lockade med sig ett par gesäller därifrån och startade 1799 Blomsfors pappersbruk i Horns socken. Det byggdes vid Stångån, bara en mil från Ösjöfors. Han blev en av de första pappersmakarna i Sverige som grundade ett eget litet pappersbruk. Sammanlagt har det funnits 14 handpappersbruk, som anlagts av yrkesmän i branschen.

Två soldatkamrater, som båda utbildats till pappersmakare och arbetat i Ösjöfors, var Jonas Cederdahl (Svensson) och Jonas Liljedahl (Pettersson). Jonas Cederdahl grundade två pappersbruk i Gärdserums socken, först Cedersholm 1805 och därefter Mariedahl 1815. Jonas Liljedahl byggde upp och drev Örneströms pappersbruk i Kisa socken 1806 och förvärvade det 1824.

Carl Holmström var en pappersmakare som verkat vid många bruk i de här trakterna. Han arbetade i Ösjöfors sex år på 1790-talet, först som gesäll och sedan som pappersmästare. Han var med och byggde Fröåsa 1802 och stannade där några år. Så återkom han till Ösjöfors och var också vid Blomsfors innan han 1814 tillsammans med några hemmansägare anlade pappersbruket Bråneholm vid Stångån i Södra Vi socken.

Under 1800-talets två första årtionden tillkom inte mindre än 16 pappersbruk i Småland och södra Östergötland. Nio av dem fanns i nuvarande Kalmar län och tre i nuvarande Östergötlands län.

Ösjöfors var under tiden 1820–1840 ett av de medelstora pappersbruken i denna region. Årsproduktionen varierade mellan 700 och 1300 ris, och liksom förut tillverkades mest grövre sorters papper, men också skriv- och postpapper. Inga stora förändringar verkar ha gjorts vid pappersbruket vad gäller byggnaden och utrustningen.

PAPPERSMAKARNA BERGHOLM: ARRENDATORER 1844 OCH ÄGARE FRÅN 1867

Efter familjen Dristig innehades Ösjöfors 1842–1853 av två gårdsägare i trakten, därefter en kort tid av Totebos ägare, brukspatron Tillberg, innan bruket 1856 förvärvades av Carl Cullberg vid Ottinge säteri nära Västervik. Under de här åren var Ösjöfors återigen utarrenderat till pappersmakare, enligt den gamla traditionen vid pappersbruk, som ännu var vanlig vid många av småbruken, inte minst i Småland.

Arrendator vid Ösjöfors var från 1844 pappersmakaren Anders Bergholm. Han kom då närmast från det närbelägna Mariedals pappersbruk i Södra Vi. Hans söner Constans Malachius (f 1830) och Carl Ludvig (f 1833) tog över efter hans död, och 1867 köpte de tillsammans bruket. Ösjöfors kom att ägas och drivas av familjen Bergholm i tre generationer till nedläggningen 1926. Efter Constans Bergholms död 1901 köpte brodern Ludvig hans del i bruket, och efter honom fortsatte hans söner Albin (f 1869) och Ernst (f 1884) att driva både pappersbruket och lantbruket tillsammans med sina familjer. Till bruket hörde fortfarande mjölkvarnen, som var utarrenderad tidvis, och därtill ett bränneri och en såg och verkstad. Båda familjerna bodde i mangårdsbyggnaden.

De sista pappersmakarna i Ösjöfors. Utanför mangårdsbyggnaden står fr v Albin Bergholm, systern Ester, brodern Ernst Bergholm och en okänd kvinna. Foto: Torsten Althin,1926/Tekniska museets bildarkiv.

Det kan verka märkligt att, som familjen Bergholm, vilja köpa ett handpappersbruk på 1860-talet och fortsätta tillverkningen. Många andra handpappersbruk lades ju ner vid den här tiden, när maskinpappersbruken kommit att alltmer dominera papperstillverkningen, i synnerhet av tryck- och skrivpapper. I närheten av Ösjöfors upphörde tre handpappersbruk på 1860-talet – Totebo, Blomsholm och Cedersholm.

Samtidigt som det ena efter det andra av handpappersbruken lades ner under 1800-talets lopp fortsatte andra bruk igång ännu en tid genom att specialisera sig på sådana pappers-

sorter som då inte kunde tillverkas maskinellt. I Södra Vi, inte långt från Ösjöfors, fortsatte Bråneholm, Mariedal och Gustavsholm till slutet av 1800-talet. Dessutom anlades 25 nya handpappersbruk i Sverige under perioden 1830–1890, en del av dem av pappersmakare.[1]

Liksom vid många andra kvarvarande handpappersbruk lades tillverkningen av skrivpapper ner vid Ösjöfors under 1800-talets andra hälft och endast kardus, makulatur, förhydningspapp – »väggpaff« – och växtpresspapp framställdes. Produktionen blev allt mindre, knappt 500 ris år 1870. Mot slutet av 1880-talet inriktades tillverkningen alltmer på presspapp för textilindustrin och olika sorters »grålumppapper«. Därutöver gjordes nu också flock och valsull, som användes bland annat som fyllning till madrasser och täcken. Den här kombinationen blev en nisch för handpappersbruk vid denna tid. Råvaran var densamma som för enklare pappersslag, yllelump och textilavfall.

Vid flera handpappersbruk som var igång efter 1850 förnyades och moderniserades den tekniska utrustningen – turbiner ersatte vattenhjul, ångpannor installerades och hydrauliska pressar av järn ersatte de handdrivna träpressarna. Men i Ösjöfors skedde knappast några förändringar. Redan 1863 beskrevs brukets utrustning som ålderdomlig. Där fanns då »en wals af gammal konstruktion«, kyp och papperspress för handkraft. Men någon gång vid den här tiden hade bruksbyggnaden utvidgats med en tillbyggnad i en våning, där kypen och en av de med tiden tre papperspressarna var placerade. Bruksbyggnaden hade också påbyggts med en övervåning, som inrymde torkvind.

1920-TALET – ÖSJÖFORS ETT AV DE SISTA SMÅ HANDPAPPERSBRUKEN SOM LÄGGS NER

Bröderna Bergholm fortsatte tillverka papper in på 1900-talet, men i allt mindre omfattning och av enklare kvaliteter, som omslags- och växtpresspapper av yllelump. Deras far Ludvig arbetade kvar i bruket till sin död vid 92 års ålder 1925.

Inför den planerade stora utställningen i Göteborg med anledning av stadens 300-årsjubileum besöktes både Ösjöfors och Fröåsa i början av 1920-talet av några utställningsansvariga som sökte ett handpappersbruk för att visa hur papperstillverkningen gick till förr – före de industriella brukens tid. En del av den planerade utställningen skulle nämligen visa industri förr och nu. Som Anders Houltz beskriver i en senare artikel i denna bok, erbjöds Ösjöfors som gåva till utställningen men valet föll istället på Fröåsa. Så produktionen i Ösjöfors pågick ytterligare några år, tills pappersbruket förvärvades av disponenten Fredrik Esmarch vid AB Brusafors-Hällefors, med det närbelägna Silverdalens pappersbruk. Troligtvis hade han efter Göteborgsutställningen 1923 och det samtidigt utgivna bokverket Molae Chartariae Suecanae fått upp ögonen för branschens historia i Sverige och Ösjöfors som ett välbevarat exempel på ett traditionellt handpappersbruk. Han skänkte pappersbruket till det nyligen inrättade Tekniska museet i Stockholm, där Torsten Althin var chef.

Althin hade varit ansvarig för den industrihistoriska avdelningen på Göteborgsutställningen, och tanken var att pappersbruksbyggnaden i »Skansenanda« skulle flyttas till Stockholm, men så kom aldrig att bli fallet, av ekonomiska skäl bland annat. Och Ösjöfors pappersbruk

registrerades som ett föremål i Tekniska museet samlingar. Det kom att dröja flera decennier innan bruket rustades upp och började visas för allmänheten.

När Ösjöfors lades ner var bara några få av de små handpappersbruken kvar i landet. Av de runt 50 bruk som funnits i Småland, var endast Kvill i Jönköpings län i drift. Det lades ner 1930. Vid Mariedahl och Långasjönäs i Östergötland upprätthölls handpapperstillverkningen till 1967 vid sidan av mer maskinell tillverkning. Vid Riksbankens pappersbruk Tumba gjordes papperet till de svenska sedlarna för hand in på 2000-talet. Vid Grycksbo och Lessebo kompletterades den maskinella produktionen med speciella kvaliteter av handgjort papper in på 1960-talet. Lessebo har fortsatt med framställa skrivpapper och annat finpapper för hand och är nu det enda kommersiella handpappersbruket i Norden. Men dessa handpappersbruk var av en helt annan typ än de små handpappersbruken, som Ösjöfors och Fröåsa. Det finns inte många fysiska spår kvar av bebyggelsen vid handpappersbruken, mer än stengrunder eller något bostadshus. Ösjöfors var det enda i sitt slag som var bevarat på sin ursprungliga plats i hela Norden och att pappersbruket ödelades av en anlagd brand är en verkligt stor förlust.

Stengrunder efter Mariedals handpappersbruk vid Stångån i Södra Vi. Här finns en informationstavla om bruket, som var i drift 1815-1895. På flertalet platser där det funnits handpappersbruk återstår knappast några fysiska lämningar alls efter den verksamhet som varit. Foto: Anders Houltz, 2014.

ÖSJÖFORS ÄGARE

1777	Lars Dristig
1825	Samuel Dristig
1863	C. S Cullberg
1867	Gustaf Tillberg
1867	Carl Ludvig och Constans Malachius Bergholm
1901	Carl Ludvig Bergholm
1926	Tekniska museet
2012	Noomi Lindberg och Håkan Visén

PAPPERSMAKARE I ÖSJÖFORS

1778?–1782	Petter Widerström
1783–1876	Zackarias Lönberg
1785–1792	Johannes Dristig
1793–1812	Carl Holmström (kortare perioder)
1794	Johannes Dristig
1795	Gustaf Boman
1796	Lars Blomberg
1798	Johannes Dristig
1797	Gustaf Boman
1800	Johannes Dristig
1800	Jonas Cederdahl (kortare perioder)
1801	Jonas Liljedahl
1801	Gustaf Boman
1802	Jonas Liljedahl
1801–1803	Johan Hesselman
1803	Gustaf Boman
1804–1807	Jonas Liljedahl
1808–1817	Gustaf Boman
1817	Johan Edberg
1817–1818	Samuels Olofsson Forsell
1819	Nils Sanderholm
1820–1837	Johan Petter Svan
1821	Erik Ahlström (kortare period)
1821	Johan Edberg (kortare period)
1837	Johan Petter Svan och Carl Johan Lindqvist
1838–1839	Carl August Borell och Carl Jacob Liljeberg
1840–1841	Carl Jacob Liljeberg och Carl Petter Blomqvist
1842–1843	Carl Petter Blomqvist
1844–1846	Anders Bergholm
1846	Alexander Lindstedt
1846–1847	August Bergholm
	Constans Malachius Bergholm
	Carl Ludvig Bergholm
1867–1926	Constans Malachius Bergholm och Ludvig Bergholm

